

ILLYÉS GYULA

ÍRÓK A NÉP KÖZÖTT

A hódmezővásárhelyi tanyák ifjúsági szervezetei vendégül hívtak mintegy harminc írórt és újságírórt. Céljuk az volt, hogy megismertessék velük a tanyavilág életét, föltárják annak bajait. Bizonyára gondoltak arra is, hogy az írók majd továbbadják az ő panaszait, s így hamarabb kapnak azokra orvoslást. Bár csak ez lett volna a gondjuk, akkor sokkal üdvösebb, ha helyi képviselőket hívnak meg, vagy díszpolgárokat választanak. Azzal, hogy írókat hívtak meg, nyilván nagyobb igényről tettek tanúságot. Az írók talán egyszer regényt vagy verset írnak a látottakról, vagy csak egy sort fogalmaznak másként, mint ahogy a kirándulás nélkül fogalmazták volna. Az ő támogatásuk — írásaik hatása, ha egyáltalán írnak — legjobb esetben is húsz-harminc év múlva jelentkezhethet. A rengeteg munka és költség tehát, amelyet a fogadás, elhelyezés, szervezés igényelt akkora területen, önzetlen volt, hasonlított a diófát ültető öreg fáradságához, akit nem érdekel, hogy élvezni fogja-e ő is a fa gyümölcsét; bennem mély tiszteletet keltett. Vannak hát mégis, a költőkön kívül, akik bíznak az irodalom erejében? És feladatában? A meghívottaknak körülbelül a fele jelent meg. Mondanom sem kell, hogy a szerényebbje. Olyan, akit a tanyai parasztok is íróknak ismernek, azt hiszem egy sem volt köztük. Nagyrészt fiatalok voltunk.

Kitörő örömmel fogadtak bennünket. Mikor hajnalban, egy éjszakán át tartó utazás után kikászolódtunk a vagonokból, az újságírók az első, mi írók a harmadik osztályúakból, a tanyai állomáson küldöttség s díszbéd várt ránk. Jöllakattak bennünket, majd megmutatták a néhány házból s két templomból álló tanyai központot. Újabb s újabb vendéglátást élvezve megnéztük egy-két mintagazda házatáját. Aztán szétoszlottunk. Mint valami különös vásár végén, az összegyűlt tanyások mindegyike a kocsiban egy-egy írórt vitt mutatónak vagy vásárfia gyanánt haza. Én egy rokonszenves, művelt, korombeli gazda nyakába jutottam, Győri Sándoréba. Próbáltam elképzelni, mit gondolhat furcsa szerzeményéről, akit láthatatlan sóztak rá, s mit gondolnék én az ő helyében egy íróról, úgy általában, minden előző ismeretség nélkül? Feszélyezve éreztem magam, mint mindenkor, midőn valami szerepre kényszerülök, ha csak egy mesterségére is.

Szerencsére rövidesen emberré váltunk, mondhatnám a nép egyszerű gyermekeivé. Hódmezővásárhelyre majdnem közvetlenül szűkebb pátriából érkeztem, tele voltam hazai benyomással. „Nálunk ez így van...” — a beszélgetés a két vidék másféleségéről folyt, az melegített össze bennünket, ami elválaszt. Elcsodálkoztam a különbségen. Úgy is értelmezve a szót, amennyivel itt minden különb, mint a Dunántúl. Egyelőre csak az emberfajtaról beszélek.

Tíz-húsz kilométer itt nem távolság. Hódmezővásárhely határa 134 ezer hold, nagyrészt középirtok. A tanyai gazdák el vannak zárva a világtól. Elmaradottaknak érzik magukat. És épp az elmaradottságnak ez a tudata ösztökéli őket, hogy kapcsolatot keressenek a világgal, a kultúrával és egymással. A szétszórt tanyák között elég sűrűn olvasókörök és gazdakörök vannak, és ami csodálatos, működnek is. A tanyai gazda az egész napi egyedüllét után

nem sajnál tíz kilométernyi gyaloglást vagy kocsizást, hogy este valami hírhez, vagy könyvhöz jusson. Abban a dunántúli faluban, ahonnan én érkeztem, közel hatezer ember él egymás mellett. Van egy „48-as és függetlenségi olvasókör”, amely évente egyszer gyűl össze, amikor a tisztikart választják. Könyvtára két nyomorúságos szekrény, tele a háborúrelőtti napilapok ajándék-fércműveivel, még szerencse, hogy a kutya sem keresi őket. A gazdák semmit sem olvasnak, semmit sem beszélnek meg; kerülik egymást, ép azért, mert összezsúfoltan élnek. Hogy valaha, nem harminc, hanem csak egy fél íróra kíváncsiak lennének? A „magyart” én nem ilyenekkel tanultam meg azonosítani. Ha a találkozás célja az volt, hogy az egyik fél elmondja panaszait a másiknak és segítséget várjon tőle — hát majdnem én voltam a panaszkodó és a segílyt váró.

Anyagilag persze a helyzet itt is kétségbeejtő. Az aszály, az Alföld kiszáradása, a rossz utak, az agráröllő, az adósság és az adó, az adó; csak a városi különadó 140 százalék. Ezek ellen hasztalan minden szorgalom és élelmesség. És aztán a földnélküli tanyasiak helyzete, akiknek ütött-kopott, sárból vert kalyibáik úgy állnak a szikesedő sivatag közepén, bekerítetlenül, elhagyottan, akár a kirgiz jurták a sztyeppén. Azzal a különbséggel, hogy közöttük egyetlen háziállat sincs. Pár rongyos, beteg gyermek ül a porban s néz az aggastyánok közönyével a kérdezőre. Most tanulják, saját sorsukon, milyen a földosztás, a kegyként kapott; az 1920-as.

A tanyai ebéd után, melyet két bájos fiatal lány készített s szolgált fel, frissen, sűrűve és élettől duzzadóan, mint némely jóévtágyú olasz festő képén a szakácsnő-angyalok, ellátogattunk két gazdakörbe. A „pesti író” hírére (bárki lehetett volna az) mindkettő zsúfolásig megtelt. Válthattam ismét a csodálkozást az életrealitásán, értelmességen és a súlyos anyagi elnyomottságon.

A feszélyezettséget, melyet az ilyen „néppel való érintkezés” a népben is és a vendégben is kelt, hamar legyőztük. Két-három perc múlva már úgy beszélgettünk, mintha nem vendégségbe, hanem haza jöttem volna. Megdöbbenett forró, már-már kirobbanó elkeseredettségük.

Akikkel itt beszéltem, nagyobbrészt módos gazdák voltak. S ilyeneket mondtak: csúnya világ lesz, ha mi elproletarizálódunk. Egy kedves, félszemére hunyorgó bácsi az asztalt verte: igen, a telepítés elkezdődött, minket már telepítenek kifelé. — Az adóvégrehajtó mindennapos a határban. — Jobb volt a jobbágyvilág — mondták, — akkor természetben lehetett fizetni, amit az uraknak fizetni kellett. — Kossuth — kezdte valaki, de egy hang félbeszakította: — bár ne szabadított volna fel bennünket! —; a hivatalnokok, az y-osok ellen beszéltek, akiknek fizetése nincs arányban a parasztság jövedelmével és adózóképeségével. — Uram, — kiáltotta más, — én egész évben nem veszek be 600 pengőt. Ennek meg ennek az úrnak meg csak a titkárra 800-at keres. — Arra voltam kíváncsi, hogy képzelnék el a bajok megszüntetését, a kivezető utat. — Sztrájkjal, — felelte nagy meglepetésemre egy széles állkapcájú férfi, — szervezkedünk kellene, mint az ipari munkásságnak és megállni egyszer a munkában, ha már úgy sem bírjuk tovább. Akkor majd meglátná a világ a parasztság baja-it, de erejét is. Mert így ki tud rólunk? Hány fülön és nyelven tompul a mi panaszunk, míg odaér, ahol segíthetnének is rajtunk? — És az egész gyülekezet újra a valóban aránytalanul nagy és bonyolult adminisztráció ellen tüzelt. — Csak egyszer beszélhetnénk azzal a Gömbössel! — (Aki kezdetben tetszett nekik, mert katona volt, tán „rendet” csinál.) Ide jöjjön egyszer Gömbös, ebbe az ivóba, ha meg akarja tudni, mi van az országgal. Itt adom át az invitációt.

A másik gazdakörben ugyanez volt a hangulat. A tanyákon, melyeket a következő nap meglátogattam, ugyancsak. Szárazság, aszály, nyomor. Meglátogattam a szomszédos Weiss Manfréd-uradalom hatalmas öntöző-műveit is. Lám, az aszályon is lehet segíteni. A kopár, füledt pusztából szellős, friss paradicsomba jutottam; az öntözés még a levegőt is megváltoztatja.

Másnap este a tanyai központban a gazdák és írók közös gyűlést tartottak. A műsor szerint a gazdáknak kellett volna ismertetniök a helyzetet egymásután következő hat felszólalásban. Az írók és újságírók azonban az első előadás után szót kértek, s mire mind elmondták, mit gondolnak a népről, a honról s általában az életről, addigra eltelt az idő. A parasztok bajai a tarisznyában maradtak. Gregus Máté magvas előadást csak azok hallották, akik közvetlenül mellé telepedtek. A teremben felbomlott a rend, kis csoportokban folyt a vita és ismerkedés. A sötét udvar is hangzott az eszmecserétől. Így is volt tán jó; a merev, hivatalos referátumok helyett véletlenül összeállt kis csoportok tüzeltek egy-egy gondolat körül, mint megannyi pászortűz körül. Az ember válogathatott köztük. Csoportról csoportra jártam; mennyi változatosság s ellentét ebben a népies eszme körben, melyet a kívülállók oly egységesnek gondolnak. Itt vannak a katolikusok, akik a hitre esküsznek, a fajvédők, akik a német példára, a szegedi felszabadulásra, Takács Ferenc, aki a szocializmusra, Matolcsy, aki a politikára. S hányan, akik csak a jelszóra, a kedvezőnek ígérkező szélre!

A következő nap estéjén a vásárhelyi városházán tartott előadást is a megváltó ötletek e szabadversenye jellemezte. A beszédek közül nekem azok tetszettek, melyek köntörfalazás nélkül őszinték voltak, nem tömjénezték, hanem ostorozták a vidék életét. A közönség lelkesen tapsolt annak is, aki támadta.

A gazdák nem tartottak beszédeket, a munkások sem. Megmutatták, hogyan öltözködnek, mit esznek, milyen a lakásuk. Az írók megnézhatték, amit íróknak látni érdemes s ami bizonyára minden előadásnál s adathalmaznál mélyebb benyomást tesz. Takács Ferenc szíves vezetésével megnéztük a gazdag határú város nyomortanyáit is, a vergődő gerencserek apró műhelyeit s egy-két gyártelepet, melyek fülledt, egészségtelen termeiben a munkáslányok 8—10 fillért, a munkások 15—20 fillért keresnek óránként.

Írói kongresszustól, mint általában bármilyfajta kongresszustól nem sokat várhat az ember. A hódmezővásárhelyi kirándulásnak — Simándi Béla ötletének s munkájának — annyi értelme volt, amennyire abból minden résztvevő tanulmányutat tudott alakítani. Azok az írók is, akik a népből származtak, új világot ismerhettek itt meg. Az „öserdő és tősgyökér” s a paraszt mítosz romantikus rajongói (ha egyáltalában még vannak ilyenek) ízlelhettek egy kortynyi keserű valóságot, s a pesszimisták, mint magam is, egy csipetnyi reményt. Hogy a tanyaiak mit nyertek, azt nekik kellene elmondaniok. Vállalkozásuk, bizalmuk a szellem erejében — megindító, ismét csak ezt mondhatom. A kultívalatlanságáról, elmara-dottságáról hírhedt vidéket én előttem egyszerűben magas polcra emelték. Mert vajon milyen más szakmának vagy városnak jutna eszébe hasonló ötlet? S melyik tudná ennyi szeretettel, áldozatkészséggel s hittel megvalósítani? Hódmezővásárhelyen, három napig újra azt éreztem, hogy érdemes írni. Érdemes írni oly dolgokat is, melyekért közönségesen csak gúny, rágalom és éhkopp a fizetség Európa-szerte. — E cikk nyomása közben értesültem, hogy a kongresszust széles közbiztonsági rendőri nyomozás követte, majd a kongresszus szerzőjét hivatali állásából áthelyezték.⁸

⁸ Nyugat, 1935. október. 222—225.